

PETER SCHMIDT

Vlees en Geest. Een theologische hotspot bij Paulus

Het lijkt geen twijfel dat de termen *pneuma/geest* en *sarx/vlees* een belangrijke sleutel aanreiken tot Paulus' denken. Als men mij even wat statistiek wil vergeven: de term *sarx* komt in de authentieke Paulusbrieven¹ 72 maal voor, tegen 27 keer in de vier evangeliën plus Handelingen samen. Het adjectief *sarkikos* (betreffende het vlees, vleselijk) zes maal bij Paulus, nul keer in evangeliën en Handelingen. *Pneuma* treffen we 120 maal in de Paulusbrieven. Bij Mattheüs, Marcus en Johannes 66 keer, in Lucas en Handelingen 106 keer². Het adjectief *pneumatikos* (geestelijk) wordt door Paulus 19 keer gebruikt, nooit door de evangelisten of Handelingen. Statistiek is maar wat ze is, maar geeft ons hier toch een eerste indicatie voor de belangrijke plaats die de noties van vlees en geest in Paulus' brein innemen.

Paulus hanteert vlees en geest vaak als een begrippenpaar, waarbij de termen in antithetische correlatie tot elkaar staan. In recentere Bijbelvertalingen is in dat verband evenwel een probleem gerezen, waarbij de lezer of toehoorder vaak de correlatie niet meer kan merken. De samenhang tussen de beide termen is in een aantal vertalingen uit elkaar geraakt. Ongeveer overal waar Paulus *pneuma* en *pneumatikos* schrijft, houden de vertalers het ongewijzigd bij *geest* en *geestelijk*. Wie die vertalingen aandachtig met elkaar vergelijkt, zal echter merken dat er een variatie bestaat in het gebruik van Geest of geest. Geest met hoofdletter zullen vertalers soms nader toelichten als 'Heilige Geest' of 'Geest van God', ook waar Paulus dat niet met zoveel woorden schrijft. Zij doen dat als verheldering naar de lezer toe, maar die verheldering is vanzelfsprekend altijd een vrucht van interpretatie. Vertaling en interpretatie zijn namelijk een Siamese tweeling. Hoe dan ook, de term 'geest' wordt in vertalingen bijna altijd ongemoeid gelaten.

Met *sarx*, *vlees*, is het heel anders gesteld. Dat heeft ongetwijfeld te

1 Bedoeld zijn Romeinen, 1 en 2 Korintiërs, Galaten, Filippenzen, 1 Tessalonicenzen en Filemon. De andere brieven uit het *Corpus Paulinum* spelen in deze bijdrage geen rol.

2 Laten we bij dit hoge cijfer niet vergeten dat Paulus' invloed op de geschriften van Lucas erg groot is. Lucas heeft zeer zeker zijn eigen theologische kijk op de dingen, maar hij komt niettemin uit de wereld van Paulus.

maken met onze spontane associatie van het woord met seksualiteit. Die brengt mee dat de termen 'vlees' en 'vleselijk' de aandacht bijna automatisch in de richting geduwd hebben van het seksuele domein, en dat doorheen de hele geschiedenis van de christelijke moraal. Wanneer Paulus schrijft dat een mens 'vleselijke' gedachten heeft, of dat hij oordeelt en handelt vanuit het vlees en niet vanuit de geest, dan mag je er donder op zeggen dat bijna iedereen aan seks dacht en denkt. Het heeft Paulus wel de onterechte beschuldiging opgeleverd gekant te zijn tegen alles wat met seksualiteit te maken heeft. De antithetische correlatie geest-vlees bij Paulus werd bovendien ernstig besmet door vormen van dualisme die onder invloed van gepopulariseerd platonisme en van gnostisch gekleurde denkbeelden ook het christelijke denken zijn binnengedrongen. Ik bedoel die vele gedaanten van dualisme die geest en materie tegen elkaar uitspelen als het eeuwige slagveld van goed en kwaad. Dit dualisme bekijkt de materiële wereld, en meer bepaald alles wat lichamelijk is, fundamenteel als hard van alle kwaad en verderf, terwijl enkel de geestelijke werkelijkheid goed is en ons met God verwant maakt.

Historici van het christendom weten maar al te goed hoezeer morele opvattingen en spiritualiteit door dit dualisme getekend werden. Het kon leiden tot lichaamsverachting en tot weinig minder dan waanzinnige vormen van ascese³. Alles wat ook maar enigszins met seksualiteit te maken had, kreeg in die dualistische visie nog extra speciale aandacht. Anders dan op alle andere terreinen van de moraal bestond er inzake seksualiteit geen *parva materia*: ook de kleinste misstap buiten de strikt afgebakende lijnen was meteen zware zonde. Paulus' tegenstelling tussen vlees en geest heeft op die kompasfout ongetwijfeld een stempel gedrukt, maar de apostel zelf kan men voor die toestand niet op het beklagdenbankje roepen. Zelf stond hij immers vast verankerd in de gezonde Bijbelse scheppingstraditie, waarin ook de materiële werkelijkheid als fundamenteel goed gezien wordt, vermits door God geschapen. De tweedeling vlees-geest is bij Paulus met andere woorden wel dual, maar niet dualistisch. Zij sluit veeleer aan bij de Bijbelse antropologie. De mens wordt in de Bijbel ongedwongen als 'vlees' (*sarx*, Hebr. *basar*) geduid, want de Bijbel aanvaardt hem allereerst in zijn lichamelijkheid. Maar totaal mens is hij pas door zijn intieme relatie met God, de gever van alle leven en alle zin, en daar situeert zich het terrein van de 'geest'. Anders gezegd: de mens is pas echt mens in zijn relatie tot God.

3 Waartegen reeds de Kolossenzenbrief meent te moeten reageren! Cf. Kol 2,16-23.

Zonder God is geen leven zinvol of de moeite waard. Waar het vlees zich los van God positioneert, daar loopt het fout, en dáár situeert zich de zonde.

Ik kom hier verder op terug, maar vestig eerst nog even de aandacht van de lezer op de heersende discrepantie bij het vertalen van Paulus. Vertalers beseften al langer dat de deviatie van ‘vlees’ in de richting van seksualiteit de gelovigen frequent op het verkeerde been zette, en daarom een permanente moeilijkheid vormde voor de verkondiging en de catechese. Vanaf de jaren 1970 heeft men in ons taalgebied dan ook gezocht naar omschrijvingen voor de termen ‘vlees’ en ‘vleselijk’, verduidelijkingen die naar de betekenis wel correct zijn, maar die de term zelf weglaten. De gelovige die Paulus hoort zeggen dat hij zich moet laten leiden door de *geest* (of *Geest*), en niet door *verkeerde verlangens* of de *eigen wil*, zal spontaan heel andere associaties maken dan wanneer de Apostel hem vermaant zich te laten leiden door de geest en niet door het *vlees*. Maar wat gebeurt er met de correlatie, wanneer je ‘geest’ laat staan en ‘vlees’ vervangt?

Het is voor een goed begrip van Paulus geen onbelangrijke zaak. Ter illustratie confronteer ik enkele recentere vertalingen met elkaar. Het loont werkelijk de moeite om die versies ook zelf eens aandachtig te doorlopen, want je zal meteen merken hoezeer interpretatie en vertaling verstrengeld zijn. Oudere vertalingen zoals de Statenvertaling, de vertaling van het Nederlands Bijbelgenootschap of de katholieke Canisiusvertaling behouden gewoon de termen zoals ze er staan: *pneuma* is geest, *sarx* is vlees⁴. Ik heb daarom de Canisiusvertaling uit 1967 gekozen om de gekozen fragmenten weer te geven in een vorm die dicht bij het Griekse origineel staat. Telkens heb ik de termen geest en vlees in cursief gezet. Vervolgens vergelijk ik de Canisiusvertaling met die van de eerste (W1 1975) en tweede (W2 1995) Willibrordvertaling, de Nieuwe Bijbelvertaling (NBV 2004), de Groot Nieuws Bijbel (GNB 1996) en de Bijbel in gewone taal (BGT 2014).

Romeinen 7,5

C: “Toen we in het *vlees* waren, (werkten in onze ledematen de zondige driften) enz...”

W1: “Toen het *vlees* ons bestaan nog bepaalde enz.”

W2: “Toen *wij zelf* ons leven bepaalden enz.”

NBV: “Toen we ons nog lieten leiden door *onze eigen wil* enz.”

GNB: “Toen wij nog een *leven* leidden *zonder God* enz.”

⁴ Ook de zogeheten Naardense Bijbelvertaling van Pieter Oussoren houdt het, hoewel van recentere datum (2004), bij de originele termen geest en vlees.

BGT: “Toen wij *Christus nog niet kenden* enz.”

Romeinen 8,5-9

C: “Wie *vleselijk* zijn streven naar *vleselijke* dingen; maar wie *geestelijk* zijn, naar *geestelijke dingen*. Welnu, het streven van het vlees is de dood; maar het streven van de *geest* is leven en vrede. Want het streven van het *vlees* staat vijandig tegen God; het onderwerpt zich niet aan Gods Wet, en zelfs *kán* het dit niet; wie *vleselijk* zijn kunnen God niet behagen. Welnu, gij zijt niet in het *vlees*, maar gij zijt in de *geest*, omdat de *Geest* van God in u woont enz.”

W1: “Zij die leven volgens het *vlees*, zinnen op wat het *vlees* wil. Die geleid worden door de *Geest*, zinnen op de dingen van de *Geest*. Het streven van het *vlees* loopt uit op de dood, het streven van de *Geest* op leven en vrede. Want het verlangen van het *vlees* staat vijandig tegenover God. Het onderwerpt zich niet aan Gods wet, het kan dit niet eens; zij die volgens het *vlees* leven kunnen God niet behagen. Maar uw bestaan wordt niet beheerst door het *vlees*, doch door de *Geest*, omdat de *Geest* van God in u woont enz.”

W2: “Zij die *zelf hun leven bepalen*, zetten hun zinnen op *wat zij zelf willen*. Die geleid worden door de *geest*, zetten hun zinnen op wat de *geest* wil. Het streven van iemand die *zelf zijn leven bepaalt*, loopt uit op de dood, het streven van de *geest* op leven en vrede. Want het streven van iemand *die zelf zijn leven bepaalt*, staat vijandig tegenover God. Het onderwerpt zich niet aan Gods wet, het kan dit niet eens, en zij die *zelf hun leven bepalen*, kunnen God niet behagen. Uw leven echter wordt *niet door uzelf bepaald*, maar door de *geest*, omdat de *geest* van God in u woont enz.”

NBV: “Wie zich door *zijn eigen natuur* laat leiden is gericht op *wat hij zelf wil*, maar wie zich laat leiden door de *Geest* is gericht op wat de *Geest* wil. Wat *onze eigen natuur* wil brengt de dood, maar wat de *Geest* wil brengt leven en vrede. *Onze eigen wil* staat vijandig tegenover God, want hij onderwerpt zich niet aan zijn wet, en is daar ook niet toe in staat. Wie zich door *zijn eigen wil* laat leiden, kan God niet behagen. Maar u leeft niet zo. U laat zich leiden door de *Geest*, want de *Geest* van God woont in U enz.”

GNB: “Wie zich laten leiden door *hun zondige ik*, zetten hun zinnen op *zondige dingen*. Maar wie zich laten leiden door de *Geest*, zetten hun zinnen op *wat de Geest wil*. Het streven van *het zondige ik* leidt tot de dood; het streven van de *Geest* leidt tot leven en vrede. Want wie zijn zinnen zet op *het zondige bestaan*, staat vijandig tegenover God. Hij onderwerpt zich

niet aan de wet van God, hij kan dat ook niet. Wie zich door *het zondige ik* laat leiden, kunnen onmogelijk bij God gezien zijn. Maar u laat zich niet leiden door *het zondige ik* maar door de *Geest*, omdat de *Geest van God* in u woont enz.”

BGT: “Als je je laat leiden door *je slechte verlangens*, dan wil je alleen maar *verkeerde dingen* doen. Maar als je je laat leiden door de *heilige Geest*, dan wil je alleen maar *goede dingen* doen. Wie luistert naar zijn *verkeerde verlangens* eindigt in de eeuwige dood. Maar wie luistert naar de *heilige Geest*, zal voor eeuwig leven bij God. Wie luistert naar zijn *slechte verlangens*, is een vijand van God. Want *slechte verlangens* trekken zich niets aan van Gods wet. Ze gaan hun eigen gang. Als je je laat leiden door *je slechte verlangens*, kun je niet doen wat God wil. Maar bij jullie is dat heel anders. Jullie laten je niet leiden door *je slechte verlangens*, maar door de *heilige Geest* enz.”

1 Korintiërs 3,1

C: “Ook tot u, broeders, kon ik niet spreken als tot *geestelijken*, maar als tot *vleselijken*, als tot kinderkens in Christus.”

W1: “Maar het was mij destijds niet mogelijk, broeders, tot u te spreken als waart ge reeds *geestelijk* en niet *egoïstisch*. In Christus waart ge nog zo jong!”

W2: “Maar het was me destijds niet mogelijk, broeders en zusters, tot u te spreken alsof u reeds *geestelijk* was en *geen zondig leven* meer leidde. In Christus was u nog zo onnozel!”

NBV: “Maar, broeders en zusters, ik kon tot u niet spreken als tot *geestelijke mensen*. Ik sprak tot *mensen van deze wereld*, tot niet meer dan kinderen in het geloof in Christus.”

GNB: “Broeders en zusters, voor mij was het onmogelijk tot u te spreken als tot mensen die *zich door de geest laten leiden*. Ik moest tot u spreken als mensen die *nog werelds denken*, nog kinderen zijn in het christelijk geloof.”

GBT: “Vrienden, toen ik bij jullie was, kon ik jullie nog niet alles vertellen. Want jullie leefden toen nog als *mensen van deze wereld*. Jullie lieten je nog niet helemaal *leiden door Gods Geest*. Jullie moesten nog veel leren over het geloof.”

2 Korintiërs 5,16

C: “daarom beoordelen we van nu af niemand meer naar het *vlees*; en zo we Christus naar het *vlees* mochten beoordeeld hebben, dan doen we thans niet meer.”

W1: “Daarom beoordelen we voortaan niemand meer naar *de oude maatstaven*. En al hebben wij Christus ooit *op zulke wijze* beoordeeld, dan nu toch niet meer.”

W2: “Daarom beoordelen wij voortaan niemand meer naar *menselijke maatstaven*. En al hebben wij Christus ooit *op zulke wijze* beoordeeld, dan nu toch niet meer.”

NBV: “Daarom beoordelen we vanaf nu niemand meer volgens de *maatstaven van deze wereld*; ook Christus niet, die we vroeger wel volgens *die maatstaven* beoordeelden.”

GNB: “Vandaar dat we van nu af aan niemand beoordelen naar *menselijke maatstaven*. Ook al hebben we vroeger Christus bezien vanuit *menselijk standpunt*, nu is dat niet meer het geval.”

BGT: “Vroeger geloofde ik niet in Christus, want ik beoordeelde hem *op een aardse manier*. Maar nu doe ik dat niet meer. Ik beoordeel niemand meer *op een aardse manier*.”

Galaten 5,13

C: “Broeders, gij zijt tot vrijheid geroepen; maar tot geen vrijheid die voorwendsel is voor het *vlees*.”

W1: “Broeders, gij werd geroepen tot vrijheid. Alleen, misbruik de vrijheid niet als voorwendsel voor de *zelfzucht*.”

W2: “Broeders, u werd geroepen tot vrijheid. Alleen, misbruik de vrijheid niet als voorwendsel voor *zelfzucht*.”

NBV: “Broeders en zusters, u bent geroepen om vrij te zijn. Misbruik die vrijheid niet om *uw eigen verlangens* te bevredigen.”

GNB: “U bent geroepen om vrij te zijn, broeders en zusters. Maar gebruik die vrijheid niet als voorwendsel voor *zelfzucht*.”

BGT: “Vrienden, God wil dat jullie als vrije mensen leven. Maar gebruik die vrijheid niet om toe te geven aan *slechte verlangens*.”

Filippenzen 3,3v:

C: “... wij die op Christus Jezus roemen, en geen vertrouwen stellen op het *vlees*. Zeker, ik zelf zou op het *vlees* kunnen vertrouwen; en zo iemand meent, zijn vertrouwen te kunnen stellen op het *vlees*, ik kan het nog meer.”

W1: “Wij zoeken onze roem in Christus Jezus, niet in *onszelf*. Ik zou me overigens met recht en reden op *menselijke voorrechten* kunnen beroepen. Als anderen menen *daarop* te kunnen vertrouwen, dan ik zeker.”

W2: "...wij die onze roem zoeken in Christus Jezus en niet op *onzelf* vertrouwen. Hoewel ik met recht en reden op *mezelf* zou kunnen vertrouwen. Als anderen menen op *zichzelf* te kunnen vertrouwen, dan ik zeker."

NBV: "Wij...laten ons voorstaan op Christus Jezus, niet op *onzelf*, hoewel ik redenen genoeg zou hebben om op *mezelf* te vertrouwen. Als anderen menen dat te kunnen doen, dan kan ik dat zeker."

GNB: "Wij beroemen ons op Christus Jezus en vertrouwen niet op *uiterlijke ceremonies*. Ik heb zelf overigens alle reden om op *zoiets menselijks* te vertrouwen, ja meer dan wie ook."

BGT: "Wij zijn trots op Christus Jezus, niet op *onzelf*. Ook al heb ik genoeg redenen om *mezelf een goed mens* te noemen. Als anderen *dat over zichzelf* kunnen zeggen, dan kan ik dat zeker."

Ik heb mensen genoeg ontmoet die zich opwinden over die uiteenlopende vertalingen van vlees in onze modernere Bijbeluitgaven. Maar hoe moet je anders de even taaie als foute associatie met seksualiteit vermijden? Je kan in een zondagspreek toch niet telkens de hele taalkundige of historische context gaan uitleggen? Je krijgt er gewoon nooit de tijd voor. Het moeilijke punt is natuurlijk, dat de termen 'vlees' en 'geest' veeleer betrekking hebben op een uitgestrekt veld van betekenissen dan op één enkele. De vlag dekt vele ladingen, en men dient de precieze betekenis hoe dan ook af te lezen uit de context. Recente vertalingen proberen daarom de door de auteur bedoelde betekenis van vlees met omschrijvingen te verduidelijken. Eigenlijk zou zoiets ook met 'geest' moeten kunnen, misschien nog méér, want op zich blijft de term 'geest' veel vager dan 'vlees'. Ongevaarlijk, dat wel, maar vaag. Als iemand je vraagt: "Wat bedoel je eigenlijk met 'vlees'?", dan ben je wel verplicht je toevlucht te nemen tot andere termen en begrippen om je te verduidelijken. Het is het principe waar vertalers en predikanten van uitgaan. Maar als iemand je vraagt: "Wat bedoel je nu precies met geest?", waarom zouden daar dan geen andere woorden als verduidelijking mogen gebruikt worden? De werkelijkheid is, dat wij meestal op die vraag niet graag ingaan, omdat we zelf niet echt weten wat we er precies mee bedoelen. Er hangt veel mist over het begrip 'geest'.

Alleen, indien we in onze moderne vertalingen ook voor geest een aantal omschrijvingen zouden gaan gebruiken, dan is de correlatie tussen de beide termen voor zo ongeveer alle gewone gelovigen, helemaal zoek. Want je hebt om te beginnen al het erg onzekere onderscheid tussen de menselijke kant van geest en de goddelijke, wat de onopgeloste afwisseling tussen

kleine letter en hoofdletter in vertalingen verklaart. Geest kan namelijk als eigenschap van de mens gebruikt worden, en dan nog verschilt de invulling van auteur tot auteur. Geest kan op verstand, kennis en wijsheid slaan, maar ook op atmosfeer, houding of ingesteldheid. Denk maar aan de ‘armen van geest’ bij Mattheüs. Dat zijn niet de mentaal gehandicapte of domme mensen, maar wel zij die de ingesteldheid van een arme hebben tegenover God. En ook dat is interpretatie. Als Paulus spreekt van mensen die vleeselijk denken of geestelijk, dan moet je ‘geestelijk’ niet enkel aan de kant van denken en verstand situeren. Paulus bedoelt dan in de meeste gevallen: conform het christelijk geloof in God, en, meer bepaald, conform aan het evangelie van Christus. In zijn eerste Korintiërsbrief koppelt hij het onderkennen van gaven van de geest exclusief aan het geloof in Christus.⁵ De geestelijken zijn bij Paulus eigenlijk de mensen die in hun houding en gedraging ‘bij Christus horen’. In een gedurfde samenballing van die idee schrijft Paulus zelfs aan zijn Korintiërs: “De Heer nu is de geest, en waar de geest van de Heer is, daar is vrijheid”⁶. Juist dit gegeven maakt de gelovigen in hun relatie tot God tot ‘meer volkomen mens’. Waar ‘geest’ met God zelf in verband gebracht wordt, vertrekt de betekenis van ‘geest’ altijd vanuit het Bijbelse begrip *ruach* (wind, adem), dat van oudsher de overal aanwezige en werkzame kracht van God verwoordt: kracht tot leven, tot herschepping, tot het overstijgen van de zondige en beperkte menselijke natuur. De mens als vlees wordt pas totaal mens bij het zich laten ‘inspireren’ (in-ademen!) van Gods levenskracht. Geest, zou je in die logica kunnen zeggen, is alles wat bij Christus hoort en dus van God komt. Vlees heeft dan betrekking op de mens in zoverre die zich los van de godsrelatie wil realiseren.

In principe hoeft het begrip sarx/vlees helemaal geen negatieve connotatie mee te brengen. Heel algemeen genomen zou je de term kunnen omschrijven als het hele domein van het menselijke; dat wat ons als lichamenlijk wezen karakteriseert. Vertrekkend van de Bijbelse antropologie, die de mens fundamenteel lichamenlijk bekijkt – de klassieke Bijbel denkt niet Platonisch –, valt ongeveer alles wat tot de mens behoort onder die lading. Een aantal uitdrukkingen in hedendaags Nederlands verwijzen nog naar die betekenis. In de uitdrukking “moeder ging de weg van alle vlees”, dit wil zeggen: “zij is gestorven”, is vlees gewoon synoniem met ‘mens’. We kennen ook nog wel de woorden van Jezus tot Petrus: “Zalig zijt gij, Simon, zoon van Jona, want niet vlees en bloed hebben u dat geopenbaard...” Vlees en

5 1 Kor 12,1-11!

6 2 Kor 3,17

bloed staan ook hier gewoon voor ‘een mens’. Vlees dekt dus het geheel van menselijke karakteristieken en mogelijkheden. Meer bepaald slaat het op de dingen die de mens vanuit zijn wezen zelf vermag: eigen menselijke aard, natuur, kracht, eigen wil, mogelijkheden, vermogen enzovoort. Nogmaals, dat hoeft niet meteen negatief te zijn: de mens is bijvoorbeeld in staat om voedsel te telen, om huizen te bouwen, te schrijven, over de zee te reizen en alles wat je maar als waardevolle menselijke verwezenlijking kan noemen. Hij kan ook kinderen verwekken, dat ligt in zijn natuur, en dat is goed. In Galaten 4,22v. schrijft Paulus dat Hagar een zoon voortbracht uit het vlees, terwijl Isaäk een kind was van de belofte. Vlees slaat hier gewoon op de natuurlijk menselijke procreatie. Wanneer Paulus in het boven aangehaalde voorbeeld uit de Filippenzenbrief schrijft dat mensen op het vlees vertrouwen, en dat hij dat ook zou kunnen doen, bedoelt hij zeer zeker niet seksualiteit, maar wel de eigen menselijke kracht. Vlees kan dus ook zijn: vertrouwen op mezelf, op menselijke vermogens, eigen kracht, ja zelfs menselijke voorrechten of prestaties. En naargelang de context kan men die dan in veel richtingen omschrijven, zoals de Groot Nieuws Bijbel dat voor Fil 3,3 doet met ‘iets zo menselijks als uiterlijke ceremonies’

Op zich roept ‘vlees’ dus geen negatieve connotatie op. We mogen nooit vergeten dat de Bijbel een erg ‘seculiere’ antropologie huldigt. Anders dan alle natuurgodsdiensten of monotheïsmen kent de Bijbel de wereld op zich geen enkele goddelijkheid toe. God alleen is God, zijn schepping bevat op zich niets goddelijks. Ook niet de mens! In de grote polytheïstische natuurgodsdiensten draagt elk element van de kosmos iets goddelijks in zich, dus ook de mens, vermits hij een deel is van de éne grote, eeuwig goddelijke werkelijkheid, de natuur zelf. Genesis – dat vergeet men al te vaak – heeft de wereld fundamenteel gedesacraliseerd. Secularisatie van de wereld is in die zin geen fout, het is een weldaad en een fundament van elke gezonde Bijbelse theologie. God is God, de wereld is wereld. De mens is de mens. Zo is bijvoorbeeld ook de seksualiteit in de Bijbel niet goddelijk. Het is iets dat God aan de natuur en aan de mens gegeven heeft, maar dat geen betrekking heeft op Hem⁷. We zijn geen deeltje van God of van ‘het goddelijke’, we staan in relatie tot God, en dat is iets helemaal anders. De relatie gaat van God uit, zij is vrij, we kunnen er ook vrij op antwoorden. Of ook niet. Zo en zo alleen kan onze relatie tot God liefde zijn, geen natuurnoodzakelijke gebondenheid. In

7 Hoewel God als man en Vader ‘verbeeld’ wordt, spreekt de bijbel toch altijd over hem zonder seksuele connotatie. Hij heeft dan ook, in tegenstelling tot het polytheïsme, geen gemalin, en plant zich niet voort.

die zin apprecieert de Bijbel onze menselijkheid volkomen als waardevol in haar essentiële vrije eigenstandigheid. De mens bevat geen goddelijke vonk. De mens is vlees, en vlees is goed.

Maar natuurlijk, vlees drukt ook de begrensdheid van de mens uit. Vlees is beperkt in zijn mogelijkheden, in die zin zwak, het is eindig en uiteindelijk sterfelijk. Vlees voert, letterlijk, ten dode, want de lichamelijke is per definitie sterfelijk. *Sein zum Tode*, noemde Heidegger onze existentie. Het vlees is niet in staat de mens het eeuwig leven te schenken. Tot de zwakke kant van het vlees behoren ook al die aspecten die de mens naar beneden trekken en beletten om het doel van zijn roeping te bereiken. Ik heb het hier over het hele domein van zonde en ondeugd, het zelf als bron van de zelfzucht die de mens aan zijn vlees ketent. Zondige seksualiteit hoort daar natuurlijk bij, maar dekt lang niet het hele terrein. In Gal 5,19-21 somt Paulus bijvoorbeeld enkele 'vruchten van het vlees' op, en men krijgt daar een hele catalogoog, met het hoofdaccent op de geschonden menselijke relaties, op alles wat de liefde en de gerechtigheid in de weg staat en waar-aan de Wet paal en perk moeten stellen. Aan zichzelf overgelaten eindigt alle vlees in het uiterste punt van zijn zwakheid en beperktheid: de dood.

Maar die dood is sedert Christus niet meer het laatste woord. In die gedachte zien we reeds het andere luik van het begrippenpaar opengaan: er is een werkelijkheid die de menselijke vermogens te boven gaat. En dát, dié kracht, daar ligt het domein van de geest. De relatie tot God die onze sterfelijke existentie over de dood heen haar uiteindelijke zin schenkt. Het is in die context wel al duidelijk geworden op welk terrein we het tweede paneel in onze diptiek moeten zoeken. Geest slaat op alles wat tot het domein van God behoort, alles wat eigen is aan Gods kracht en vermogen en de mens als schepsel kan 'inspireren'. Kortom: het begrip (G) geest dekt het hele domein van Gods scheppende en levengevende kracht. Gods kracht is het die de mens boven zijn beperktheid en sterfelijke doet uitstijgen, hem boven zijn zondigheid uittilt en eruit redt. Zondigheid situeert zich immers als de conditie van de mens buiten zijn relatie met God, de conditie die ten dode voert. Alles wat niet door eigen menselijke natuurkracht aan de mens geschiedt, zoals verlossing en eeuwig leven, is het werk van Gods kracht, daar moeten we de geest zoeken. "Ik stel mijn vertrouwen niet op het vlees maar op de geest" betekent niets anders dan: ik vertrouw niet op eigen kracht en prestatie, die de dood nooit kunnen overwinnen, maar op Gods liefde voor mij en zijn genade die eeuwig leven schenkt. Wie bouwt op zijn eigen wetsprestaties om

gerechtvaardigd te worden, bouwt uiteindelijk op eigen kracht, en niet op God. Wetsvolbrenging op eigen inspanning is menselijk vermogen, is daarom (niet meer dan) vlees. Dat is dan ook wat Paulus de eigenge-rechtigheid zal noemen⁸. Genade is wat van God komt en rechtvaardigt. Genade is het domein van de geest.

Voor Paulus is het begrippenpaar ten nauwste verbonden met de dood en de verrijzenis van Christus. Die verbinding maakt hij ongetwijfeld omwille van zijn eigen Damascuservaring, de openbaring van de door de Wet terdoodveroordeelde en gekruisigde Jezus als de levende Heer, de Christus. Jezus Christus is in het vlees geboren en naar het vlees gestorven. Maar Hij leeft, en is onze Heer. Hij leeft 'naar de geest', door Gods kracht alleen is hij ten leven gewekt. Juist die gedachte verklaart de zo diepe doopselsymboliek van Paulus. De dopeling treedt het water in, dat wil zeggen: hij wordt ondergedompeld in Jezus' dood naar het vlees, om eruit op te staan als met Hem verzezen, om bekleed te worden met de nieuwe mens in de kracht van de geest. Zich laten dopen brengt daarom voor de nieuwgeboren christen een opdracht mee. Consequentie van ons doopsel is dat we ernaar streven om af te sterven van wat ons aan ons vlees ketent, wat ons onze eigen gevangenen maakt, om enkel nog te leven voor wat van Gods kracht gegeven is: de liefdevolle genade die ons redt. Enkel zo kunnen we zelf genade voor anderen worden.

Dat alles betekent nog niet dat het makkelijk is om alle nuances van geest bij Paulus te catalogeren. Men kan dat merken aan de moeilijkheid bij het kiezen voor kleine letter of hoofdletter. Ik schreef het hoger reeds: geest kan bedoeld zijn als wat wij nu intellectuele of psychologische eigenschappen noemen, menselijke talenten, of ook de geestelijke gaven van Rom 12,6-8 of 1 Kor 12. Maar het kan ook datgene bedoelen wat de mens boven zijn 'vleselijkheid' tot dieper inzicht doet uitstijgen zoals in 1 Kor 2,10-16. Of nog de Heilige Geest van God zelf, de werkende kracht van God, waarbij het niet altijd duidelijk is in welke mate Paulus die personaliseert of niet (vb. Rom. 8,12-16; Gal 4,6.) We weten dat de evangelist Johannes spreekt van de 'parakleet', dat wil zeggen de advocaat, de bijstand⁹. Maar de eerlijkheid gebiedt toe te geven dat een dergelijke verpersoonlijking onder de pen van Paulus lang niet altijd zo duidelijk is. Voelt niet iedereen bij het lezen van dergelijke passages een nood aan omschrijvende verduidelijking?

8 Fil 3,9

9 Cf. Joh 16,4-15

Alleszins roept de geest bij Paulus alles op wat tegengesteld is aan de beperkende of negatieve connotaties van vlees. Tegenover zwakheid en vergankelijkheid betekent het begrip 'geest' kracht en onvergankelijkheid; tegenover de mens die op zichzelf teruggeplooid is betekent het de mens die openstaat voor Gods werking; tegenover de eigengerechtigheid betekent het de ontvankelijkheid voor Gods genade. Tegenover het 'oude van de Thora': 'het nieuwe van Christus'. Tegenover de slavernij van zonde en egoïsme: de vrijheid van de liefde; tegenover de dood: het eeuwig leven enzovoort. Kortom, heel het terrein van Gods scheppende, levenwekkende, bezielende en heiligende kracht wordt 'geest' genoemd, al dan niet met het epitheton heilig. De brief aan de Galaten toont overduidelijk aan welke de consequenties zijn van het leven in het vlees of in de geest. Zij die bouwen op hun eigen wetsvolbrenging horen bij het vlees, zij die bouwen op het geloof horen bij de geest. Die bouwen op het vlees zijn slaven, die bouwen op de geest zijn vrij... We kunnen in dat verband niet beter doen dan het vijfde hoofdstuk van de Galatenbrief in zijn geheel te lezen. Een duidelijker beeld van Paulus visie is er niet¹⁰.

Met de begrippen vlees en geest vat Paulus in zekere zin onze hele tocht met Christus samen. Jezus Christus heeft geleefd en is gestorven in het vlees, hij heeft onze menselijke conditie restloos gedeeld. Maar hij leeft, in de kracht van Gods Geest. Deze weg in geloof te gaan is dan ook onze eigen opdracht, onze roeping om in liefde gelijkvormig te worden aan Christus.

Peter Schmidt is sinds 1971 priester van het bisdom Gent (België). Hij was o.a. president van het Bisschoppelijk Seminarie van Gent en is emeritus docent aan de Katholieke Universiteit Leuven. Hij is auteur van talrijke publicaties op het terrein van theologie, exegese en religieuze kunst. Zijn laatste boek (2021) brengt een studie van het wereldberoemde retabel van de Gebroeders Van Eyck, Het Lam Gods, in de Gentse Sint-Baafskathedraal. Van 1975 tot 1980 was Peter Schmidt mede-oprichter en eerste hoofdredacteur voor Vlaanderen van de Nederlandstalige uitgave van *Communio*.

10 Ik citeer in deze alinea een passage uit P. Schmidt, *De geest in de Bijbel en in de wereld*, Leuven, Davidsfonds, 1996, 46.